

DOMANOVSKY Sándor (1877–1955) és a *Magyar művelődéstörténet*

(A megemlékezésről)

DOMANOVSKY Sándor, a magyar történetírás egyik legjelentősebb alakja ötven esztendeje hunyt el. A megemlékezés a jeles tudós és tudományszervező historiográfiai helyének szerény vázolatát célozza. DOMANOVSKY Nagyszebenben született, és sohasem vált idegenné számára az erdélyi történelem, az erdélyi magyar történész szakma különösképpen tartozik ezzel a főhajtással. Közlebbi tartozásainknál maradva, ha magának a tudósnak nem tudunk is levelezéséről a Székely Nemzeti Múzeummal, elgondolkoztató, hogy a korszak anyaországi történészei közül épp a *Magyar Művelődéstörténet* két szerzőjével, LUKINICH Imrével és BALOGH Jolánnal volt szorosabb a sepsiszentgyörgyi intézmény kapcsolata.

1.

DOMANOVSKY Sándor, a magyar történetírás egyik legjelentősebb alakja ötven esztendeje hunyt el. A munkásságát értékelő irodalom csekély, és ezt kisebbrészt rajta kívül álló, nem személyéhez kötődő politikai okok magyarázzák, de talán nem tévedünk, ha megkockáztatjuk, utóéletének ilyen alakulása ellen kifogása sem lett volna. Alkatától, történeti és tudományos szemléletétől távol állt a rivaldafény keresése. A *Magyar művelődéstörténet* jól példázza a háttérben maradó, ám a vállalkozást szemléletében, egészében meghatározó tudományszervező szerepét. A példa annál kézenfekvőbb, mert egybevetésre adhatna alkalmat: a *Magyar művelődéstörténet* súlyát, jellegét, jelentőségét leginkább a vele egyidejű másik nagy vállalkozással, a HÓMAN–SZEKFŰ-féle *Magyar történettel* való egybevetés világíthatná meg.

A megemlékezés célja nem ez, mindössze szerény válasza DOMANOVSKY Sándor historiográfiai helyének. Ha utóbbi a magyar történetírás nagy központjainak sem különösebben kiemelt témája, a végeken folyó történészi munkára ugyan nem jellemző a fokozottabb tudománytörténeti tudat. Holott a jeles történész életművét illető tájékozottság itt annál is inkább hasznos lehetne, mert DOMANOVSKY kötődése az elszakadt területekhez, történelmükhöz, az ott maradt magyar közösségekhez ugyancsak különbözik, mondjuk a SZEKFŰ Gyulától, és az, hogy miben és miért, ma sem érdektelen, de akár fölöttébb tanulságos.

Magának DOMANOVSKY-nak nem tudunk levelezéséről a Székely Nemzeti Múzeummal, holott CSUTAK Vilmos múzeumigazgatónak számos kortárs történésszel való levélváltása ismert, a MTA könyvtárában feldolgozott levelezésanyag között is (vö. CSAPODY, 1978). De elgondolkoztató, hogy a korszak anyaországi történészei közül miért épp a *Magyar Művelődéstörténet* két szerzőjével, LUKINICH Imrével és BALOGH Jolánnal szorosabb a Székely Nemzeti Múzeum kapcsolata – LUKINICH segítségével tudja kiadatni a múzeum az Akadémia útján a *Székely Oklevéltár* VIII. kötetét, BALOGH Jolán pedig személyesen is kutatott a Székelyföldön, itteni bázisát a sepsiszentgyörgyi múzeum képezte, olyannyira, hogy ennek levéltárában nagyváradi kutatási témához is keresett és talált adatokat. DOMANOVSKY-ról nem valószínű, hogy szülővárosában, Nagyszebenben emlékeznének meg közelebről történészek. Törlesszünk, bármily keveset is, jelen sorokkal egy erdélyi tartozásból.

2.

DOMANOVSKY Sándor a pozitivistá történettudományi irányzat talán legkövetkezetesebb magyar képviselőjének tekinthető – írja a legsötétebb években született, de akkor is megkerülhetetlen és tisztességgel mértéktartó nekrológ – filozófiai alapozását illetően is SPENCER követőjének vallotta magát. (LEDERER, 1955) Hat évvel korábban katedrájáról is eltöltötte az új, rendszerváltó kurzus, de pályája akkor már a

magyar történetírás történetében az egyik legjelentősebb, kiteljesült egész, amely nemcsak a szakmai, de az abból adódó közéleti elismerést sem nélkülözte. A magyar akadémikust a lengyel és az osztrák tudományos akadémia is levelező tagjává választotta (1932, 1941), a budapesti egyetem képviselőjében a magyar országgyűlés felsőházába is bekerült (1939). 1947-ben a hetvenéves tudóst a szakma nevében HAJNAL István köszönti.

Az első nagy kihívás, amellyel DOMANOVSKY Sándor szembesül, az a szakma 19. század végi igénye a magyar történelem elbeszélő forrásainak a kritikai megrostálására. Első jelentős munkáitól az utolsó évekig egyik meghatározó fontosságú kutatási területe marad, az 1899 és 1906 között sorra közzétett krónikatanulmányoktól (**A Dubnici Krónika, A Budai Krónika, A Pozsonyi Krónika, KÉZAI Simon mester krónikája**) a HORVÁTH János 1954-es könyvéről készített opponensi véleményig. Idevágó tanulmányai a szövegkritikai módszer iskolapéldái, krónikáink sok évtized próbáját kiállt kritikai kiadása neki köszönhető, írja GERICS József, ő mutatta ki filiációjukat. Bizonyos, az **Altaichi Évkönyvet** illető megállapításainak jelentősége pedig túlnő a hazai történetkutatás határain. (GERICS, 1978, 235–236)

Másfelől 1904–1914-ben a Kereskedelmi Akadémia tanárként középkori magyar vámtörténettel kezd foglalkozni, a jogviszonyokat, az intézményeket tanulmányozza. Módszere ekkor a bécsi gazdaságtörténeti iskolához (Alphons DOPSCH) hasonlóan korszerű, úttörőnek tekinthető az európai gazdaság- és társadalomtörténetírásban. 1914-ben egyetemi katedrára kerül, mintegy három évtizeden át egyetemi tanár, és tanszéke körül fiatal disszertáns szakemberekből agrártörténeti iskola szerveződik, amely főleg a 16–18. századi magyarországi majorsági gazdálkodás kérdéseit kutatja. Ennek eredményeként születik 1932–43-ban a **Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez** (1–15) sorozat. GLATZ Ferenc az idevágó munkássága alapján egyebek mellett az újabb magyar gazdaság- és társadalomtörténet atyjaként jellemzi DOMANOVSKY Sándort. (GLATZ, 1978, 217–220)

Szakmai munkásságának harmadik kiemelendő súlypontja a művelődéstörténet. Ez bővebb kitérőt kér, sajátosságát jól jelzi az a mozzanat, hogy a tanszék, amelynek tanárként agrártörténeti iskolát hoz létre, a művelődéstörténet tanszéke. 1949-ben fel is számolják, párhuzamosan DOMANOVSKY eltávolításával a katedráról. Egy ilyen művelődéstörténet helyét nyilván a franciás civilizációtörténet irányában kell keresnünk. Tkp. komplex történettudományról van szó, amely integrálhatja a gazdaság-, a társadalom-, a vallás-, a szellem-, a jog-, az alkotmánytörténetet.

Munkásságának egy negyedik nagy területe a **Fontes** sorozatban vállalt részvétele: József nádor életének feldolgozása. Ennek kapcsán végképp megkerülhetetlen a tudományszervező DOMANOVSKY két világháború közötti mozgástere. A József nádor-iratanyag (tudomány)politikai okokból nyert elsőbbséget szakmailag indokoltabb forráskiadással szemben, értékelésében nem utolsó szempont a magyar történettudomány két világháború közti finanszírozásának lehetősége. DOMANOVSKY, aki hosszú ideig vezeti a Történelmi Társulat adminisztrációját, akadémiai bizottságok tagja, az egyetemen dékán, majd rektor is, nem hagyhatja figyelmen kívül a „tudományos nagyüzem” működtetésének gondjait. Ennek érdekében, a *Századokat* féltve nem állt ki annak idején SZEKFŰ mellett sem, bár látta igazát **A száműzött RÁKÓCZI** körüli botrány kirobbanásakor, amivel pedig egy életre szóló rossz viszonyt biztosított SZEKFŰvel.

Mindamellettt a József nádor-téma szakmailag sem terméketlen DOMANOVSKY munkásságában: sokkal sötétebb színekben látja utána a rendiséget, mint amelynek pozitív hozzájárulása inkább a bécsi centralizáció elleni szerepre szorítkozik. Ez annál jobban kiemeli a reneszánszban meginduló, majd megfenesülő-visszaeső magyar urbanizálódás terén elszenvetett történelmi veszteségünket.

3.

DOMANOVSKY a HÓMAN–SZEKFŰ-féle **Magyar történet** szellem-történeti irányával szemben álló másik nagy irányzat vezető

egyénisége, már 1913-tól a *Századok* (a Magyar Történelmi Társulat folyóirata) szerkesztője. A *Századok* körét persze más kiemelkedő történészek nemkülönben gazdagítják (HAJNAL István, MÁLYUSZ Elemér, SZABÓ István). A SZEKFŰ–DOMANOVSKY egybevetés azonban egymagában is megvilágíthatja a fő szemléleti különbséget, amely mentén a két világháború közti magyar történetírás is több irányba tájékozódik. A kérdés a történelem megértésének egyik központi kérdése: léteznek-e a történelemben a természettörvényeknek megfelelő törvényszerűségek, illetve hogyan működnek, ha igen? Nem véletlen, hogy DOMANOVSKY nem ad dolgot a HÓMAN Bálint szerkesztette **A magyar történetírás új útjai** tanulmánykötetbe sem, 1931-ben. (KOSÁRY, 1982, 728)

GLATZ Ferenc szerint a **Magyar művelődéstörténet** alapvonását egy lényegi kettősség adja. DOMANOVSKY egyrészt az említett integráló, „totális kultúrtörténeti felfogást” képviseli, másrészt ezt a felfogást mégsem érvényesíti, írja, a gyakorlati kutatómunka terén. (GLATZ, 1978, 220) A művelődéstörténetet szintetizáló jellegűnek tekinti, de a kutatást hagyományos módon bizonyos kutatási területekre szűkíti. A szintetizálás elméleti alapjait ismeri, de a történetírói gyakorlatban ragaszkodik a régi, pozitívista módszertani elvekhez. Ami GLATZ véleménye szerint is újítása: az élet bemutatásának hangsúlyozása. Bár a **Magyar művelődéstörténet** programjában kimutatható szellemfilozófiai módszerek beszűrődése, ahogy némi eklekticizmus is, elsősorban mégis a francia *Annales* és a német kultúrtörténeti iskola eredményeit, szociológiai, etnográfiai újításokat kamatoztat. A törekvés középpontjában szintetizálási pontként végül is a társadalom áll, de változatlan forrásalappal, metodikával, túl nem lépve bizonyos ponton valamilyen szintézis felé.

DOMANOVSKY elzárkózik az absztrakciótól, összegezi GLATZ, a történeti összefoglalás alapját csak azokban a keretekben tartja lehetségesnek, amelyek között a társadalom élete a maga korában valóban lezajlott – a történelem egyediségét vallja a „történelmi törvényszerűségek” ellenében. (GLATZ, 1978, 222) SZEKFŰ

szellemtörténeti közelítése ezzel szemben az egyes korokban uralkodó eszmék működését keresi, véli megragadni. Hatásuknak törvényszerűen kell megmutatkoznia bárhol, ahol ezek az uralkodó eszmék érvényesek, tehát ha Magyarország Európa része, akkor az uralkodó európai eszméknek a magyar történelemben való jelentkezése nemcsak szükségszerű, de az érvelést megfordítva, ez bizonyítja az Európához tartozást.

4.

A másik kérdés ugyanis, amelyet magyar történész nem kerülhet meg 1918–20 után, az Trianon. Ha a háttérben ott is bújkál mindig „Európának az Európához tartozó Magyarországgal szemben elkövetett igazságtalansága”, mint Trianon-ellenes ideológiai érv, ennél lényegesebb, hogy felelős magyar tudós nem vonhatja ki magát a magyarázatkeresés kényszeréből, mi vezetett Trianonhoz, hiszen enélkül nemzeti jövőstratégia sem kereshető. SZEKFŰnél, mint ismeretes, a **Három nemzedék** és a **Magyar történet** megfelelő kötetei próbálják felrajzolni a válasz ívét. Most tekintsünk el attól, hogy ez a válasz mennyiben alapozható közösségi jövőt, elégedjünk meg azzal, hogy más válaszok is megfogalmazódtak. SZEKFŰnél az ok belső magyar megosztottság végül is a „kismagyar út” SZEKFŰ tételezte csapdájával szélesül szakadékosná. Ez kényszerűen a keleti, „kisebbségi magyar haza” kulturális örökségével szemben is ambivalens viszonyulást eredményez. A szemléleti különbségek kérdése ekörül a pont körül is újrafogalmazható: hogyan integráljuk a magyar (tág értelemben vett) művelődés eltérő hagyományait, egyáltalán elismerjük-e azok meglétét, netán jogosultságát?

DOMANOVSKY elismeri SZEKFŰ erudícióját, „művészi” voltát, de (részleteken, módszeren túlmenően is) több központi súlyú következtetésével nem ért egyet, jellemzi KOSÁRY Domokos (KOSÁRY, 1982, 726), aki a *Századok* hasábjain közzétett egyik **Magyar történet**-recenzióból ad példát, a 18. századra vonatkozóbból (vö. DOMANOVSKY, 1933). Nézzük, hogyan viszonyul DOMANOVSKY

SZEKFŰ interpretációjához Erdély tekintetében is a korábbi kötetekről írottakban – ez annál is fontosabb, mert pontosan a „kismagyar” út discsőségének, a nemzeti fejedelemség Erdélyének a koráról van szó:

„Ami korszerű új eszme akkor [a 16–17. században] elhatott Magyarországra, az az ország keleti részén vert gyökeret. Az új humanisztikus iskoláztatás Bártfán át az északkeleti megyékből terjedt el, a renaissance művészet Szepesből és Sárosból hatott tovább. A nyugati kultúra hatása inkább érvényesült a leszólt Lengyelország felől, mint Ferdinánd országain át (...) Az elpusztult Dunántúl, majd a XVI. század vége felé elpusztuló Alföld nem is volt képes olyan kultúrmunkára, mint amilyen Erdélyben, a partiumban és a Felső-Tisza vidékén folyt, teljesen eltekintve attól, hogy a királyságban a kormányzatban hiányzott erre a kezdeményezés.” (DOMANOVSKY, 1930, 886) A magyar művelődéstörténeti provinciák tehát, tegyük hozzá, ha különutastnak tekintenék is őket, kényszerű, de szerves fejlődés eredményei, nem pedig ilyen vagy olyan politikai szembenállásé, szándéké.

SZEKFŰ ráadásul következetlen, írja tárgyilagosan DOMANOVSKY. Erdélyről ezúttal azt állítja, hogy csak a 17. század első felében, az erős és tehetséges fejedelmek korában jelentkezett európai mércével mérhetően nemzeti műveltséggel és magasabb humanitással, holott BÁTHORY Istvánt tárgyalva még egész másként látta. (Uo., 888) Persze, mert, egészítsük ki, az abszolutizmus európai koreszme, és a kulturális eredmények elismerése ezúttal *ennek* erdélyi jelenlétét, nem pedig a „kismagyar” örökséget kívánta fémjelezni.

DOMANOVSKYt történetírói szemléletén kívül többszörös helyzeti előny segíti, hogy elfogulatlanul vagy értőbben közelíthesse a magyar államiság széthullásának-megosztottságának a korszakát. Egyrészt nem Bécshez kötik szakmai indulásának éveit, hogy a HABSBURG-kérdést az ottani kör sajátos megközelítésének megfelelően dolgozza fel, ha később, a József nádor iratok kiadása idején közeledik is ahhoz álláspontja. Nem is katolikus, hogy az ellenreformáció árnyoldalaival nehezen nézhessen szembe.

Végül, SZEKFŰvel ellentétben, nagyon is személyesek a kisebbségbe szakadt magyarsághoz való kötődései: családja szepességi származású, maga Nagyszebenben született, és Pozsonyban kezdte tanári pályáját. Nem véletlen, hogy TELEKI Pál mellett ő a magyar delegáció történeti szakértője 1920-ban, és hogy negyedévszázaddal később ugyancsak megpróbálja tudásával segíteni az újabb, még hálátlanabb körülmények között Párizsba induló békedelegációt.

5.

Térjünk vissza az elvi szembenállásra, még mindig a tárgyalat recenzio alapján:

„Nem az a feltűnő, hogy a nagyvonalú beállítás mellett bizonyos aprólékosságok elvesznek, – hiszen ez természetes következmény –, hanem hogy a fény csak oda esik, ahová a művész vetíti (...) de a történelemnek mégis nem az a hivatása, hogy a natúrát, mint a művészet, átalakítsa, hanem ellenkezőleg, hogy – minden művészi szempont ellenére – az igazságot rekonstruálja.” (DOMANOVSKY 1930, 882.) Ennél is sommásabban: „SZEKFŰ konklúziói (...) végzetesen elhibáztak.” (Uo., 901.) DOMANOVSKY zárszavai: a kiadvány fő elentmondása „az elbeszélő rész és a szerző koncepciójának egymástól való elhajlása”. (Uo., 903)

Sokatmondó, mit méltat másfelől SZEKFŰ munkájában – és itt érzékelhetjük, hogy a szembenállás valóban szakmai – szemléleti és módszertani – mindenekelőtt: „pompás részei vannak, mint pl. a királyi közigazgatás fejlődésének, a török elleni elkeseredésnek, vagy nemzeti-ségi viszonyaink átalakulásának pompás rajza (...) A munka legnagyobb érdeme, hogy a pusztai politikai történeten kívül a közigazgatás, a gazdasági és a társadalmi fejlődés eredményeit is érvényesíti, s így az evolúció mélyen ható erőit szerves összefüggéseikben magasabb egységben foglalja össze. E részben csak az volna a kifogásunk, hogy a szellemi étellel mostohán bánik és azt túlzottan sötét színben festi. A politikai és a művelődési tényezőknek (...) ez az összekapcsolása a haladás a korábbi összefoglaló munkákkal szemben, közeledés a GOETZ-féle kultúrtörténe-

ti ideál felé. Ez a kultúrtörténeti vagy szellemtörténeti irány „nem osztja mezőkre” a fejlődést (...) „nem állít korlátokat az egyes részletfejlődési folyamatok közé, hanem az egész történetet mint egyetlen szerves folyamatot fogja fel” De, folytatja DOMANOVSKY: „A történetíró (...) semmiesetre sem érlelhet ki valamely gondolat-sort, ha az nem a részletekbe való elmerülés és a saját következtetésünkkel szemben gyakorolt kritika eredményeként jelentkezik.” (Uo., 902.)

Most már valóban ideje, hogy pozitív kifejtését is megkíséreljük egy kivonatolás szintjén, mire is vállalkozik DOMANOVSKY az egy évtizeddel későbbi **Magyar művelődéstörténetben**. Az egyes tanulmányok (kötetek) megjelenése részben közvetlenül a második bécsi döntés előtti, részben közvetlenül azt követő, tehát a **Magyar történet**hez képest nagyon más politikai időszakbeli – a megvalósulni látszó-részben megvalósult revízió hangulatát tükrözhetné. Nos, a kötetek összeállításának mindenképpen ez a fordulat az ideje, ám a tanulmányok maguk jelleghűknél fogva is hosszú előkészületet feltételeznek többnyire, alapozásuk mindenképpen közelebb a **Magyar történet**éhez. Az első kötet előszava pedig szakmai visszafogottságában, a politikától való távolságtartásában legfennebb görccsöktől lehet mentesebb, mint hogyha pl. a **Magyar történet** IV. és V. kötete megjelenésekor született volna.

6.

DOMANOVSKY historiográfiai betájolással indítja a **Magyar művelődéstörténet** előszavát. A magyar nyelv szerencsés: meg tudná különböztetni akár kifejezés szintjén is kutatási tárgyatól a történetírást mint tudományt (*történet*, ill. *történelem*). Ehhez maga az előszó sem fogja magát következetesen tartani, de a kérdésfelvetés iránya lényeges. A szellemtörténet – írja DOMANOVSKY – a természettudományhoz hasonló törvényszerűségeket kíván megállapítani, és a történelmi fejlődést néhány törvényszerű fejlődési formulára egyszerűsíti. Holott „a történelemben semmi sem ismétlődik, az események egyediek, szingulárisak, a feltűnően egyezők között is lényeges különbségek vannak. Ami

azonosnak látszik sem az, s az ilyen hasonlóságok korántsem olyan szabályos ismétlődések, mint a természet törvényszerűségei.” (DOMANOVSKY, 1939–1940, 9.) Ezt már a IV. és V. **Magyar történet**-kötetet recenzáló DOMANOVSKY tételesen megfogalmazta mint elvi kifogást: a kollektív jelenségek előtérbe emelése komoly tévedési lehetőséget hoz magával: a fejlődést leegyszerűsített formába szorítva elhomályosulnak a szubtilitások, az egyének tevékenysége, a pillanatnyi helyzetek döntő hatása (DOMANOVSKY, 1930, 881).

Helyesbít másrészt: a természettudományokkal szemben, vigyázzunk, nem csak a társadalomtudományok állnak, de általában a *szellemtudományok*, tehát mindazok a módszertanilag másként alapozandó diszciplínák, amelyek az emberi szellem produktumait tanulmányozzák. Utóbbiak szemében a szó legtágabb értelmében vett történelem maguk az eleven életet élő (különböző) kultúrák, változásokban, *mint* az emberi szellem különböző megnyilatkozási formái. Hasonló közelítésből fakadó definíciókat idéz: (a DILTHEY-tanítvány) SPRANGER szerint a történelem a kultúra élete, de a szellemtörténettel szembenálló, a civilizációt kutató franciáknál is, HANOTAUX-nál pl. a történelem az nem egyéb, mint a társadalom emlékezete, amely(ben) rendszerezi és tudatosítja tapasztalatait, így határozhatja meg jövőjét is. De WINDELBAND-nál is az emberi nem emlékezete a történet. A történelem tehát mindeképpen emberi közösségek életélménye, és nem lényeges, hogy a társadalomé vagy a kultúráé, hisz előbbi tkp. „gondolkodó társadalom”, utóbbi maga is társadalmi alakulás. Ez ember csak mint közösséget alkotó, kulturált lény tárgya a történelemnek. (DOMANOVSKY, 1939–1940, 9–11)

A történettudomány felelőssége abban áll, hogy az erők kiszámíthatatlan játéka következtében a fejlődési folyamat áttekinthetése történeti távlatot kér, és mert az emlékező nem átélő is egyben, a történetkutatónak előbb megfelelő szemléletet kell munkájához kialakítania-elsajátítania. A módszer lépései: anyaggyűjtés, majd forráskritika, ezt követően kerülhet sor rekonstrukciós kísérletre, és állandó veszély, hogy a tör-

ténész túl sokat kever a szemléletbe magából, korából. Az eseménytörténetet mindenestre nem csak a szellemtörténet kívánja meghaladni, események értelmét, magyarázatot keresve. (Uo., 12–13)

A szellemtörténet szerint nincs külön művelődéstörténet (nem állítható szembe egy esemény- és politikátörténettel), és a **Magyar történet** is vállaltan a politikai tényezőket emeli ki legelső sorban, ami a művelődéstörténeti vonatkozásoknak nemigen kedvezhet. DOMANOVSKY ezt a meglátását világosan indoklásnak szánja (lám, a célok pozitívnak szánt kifejtése is a más közélettel egybevetve valószínűsíthető meg a legkézenfekvőbbben): a **Magyar művelődéstörténet** is a magyar nemzeti történetét adja, csak némileg más szempontból. Egyik helyzeti előnye épp innen adódik: már feltételez(het)ti a politikai események ismeretét, erre már építhet.

A vállalkozás a francia civilizációtörténettel rokonítható, illetve a német kultúratörténettel. Miközben a tárgy adta lehetőségek határait keresi, egy megjegyzés erejéig a század második felének nagy antropológiai módszertani dilemmáját is előlegezi: a fehér ember (saját) civilizációját érti csak a civilizáció alatt, mert idegen kultúrák megértéséhez hiányzik belőlünk a „rezonancia”. Az európai kultúra persze a **Magyar művelődéstörténet**ben is óhatatlanul megjelenik, de inkább bizonyos, mindenekelőtt nemzeti hatásokon át érvényesülve, befogadott idegen hatások („nosztrifikálások”) révén. (Uo., 15–16) DOMANOVSKY valóban HANOTAUX-hoz áll közelebb, aki tagadja az emberi nem közös emlékezését, és csak nemzeti történetet ismer (annak rekonstruálása, árnyaljuk tovább az előbbi, a megértéskorlátot érintő megjegyzés tükrében, talán még megoldható). Másfelől, az új vállalkozás szemléletének megfelelően, ebben a magyar történetben az egyén inkább háttérbe szorul, előtérbe a keretek kerülnek, és a hős helyett a (csak aggregátumként értett) „nagy nemzeti tömegek” életformája, gondolatvilága, teremtő cselekvése lesz a főszereplő. (Uo., 17)

7.

Az előszó a kötetek tematikus tagolását is indokolja: el nem végzett előtanulmányok nél-

kül nem vállalkozhatnak (ebben a pillanatban) többre, mint egy további kutatásokra ösztönző (inkább mozaikszerű) első szintézisre. Ennek az „előtanulmány”-jellegnek, persze, írja GLATZ Ferenc, vitathatatlan módszertani érdemei vannak: DOMANOVSKY jól látta, hogy csak a forrásadatokat kritikailag megszűrő, a történet egyediségét is látó kutatói megközelítés képes feltárni a társadalom, a gazdaság működését, annak sokszínűségét, a cselekvő ember, tehát az egyén társadalmi cselekvésének motivációit (GLATZ, 1978, 218–219). Ma már értékelhetjük azt is, mit jelent ez pl. egy olasz microstoria ismeretében, a kvantitatív történetírás paradigmájának kimerülése idején, de a megállapítás mindenképpen egy „hivatalos” rehabilitáció kezdete volt.

Hogy ez nem is számított olyan könnyűnek egy ideológiailag terhelt értelmiségi mezőben, jól jelzi az évtizeddel későbbi, PACH ZSIGMOND Pál szerkesztette nagy, bár csonkán maradt **Magyarország története**, amelyben a József nádor-iratok sűrű idézésén kívül sommásan annyi jut DOMANOVSKY-nak, hogy „a konzervatív faktológiából újabb, társadalom- és művelődéstörténeti orientáció irányába haladó” tagja az 1919 utáni történettudományban központi szerephez jutó mozgékonyabb szellemiségű fiatalabb generációnak (Mt 7/2, 1988, 885), illetve hogy: „Művelődéstörténeti anyagában értékes, de felfogásában elavult összefoglalás: **Magyar művelődéstörténet III. A kereszténység védőbástyája**. Szerk. DOMANOVSKY Sándor (Bp. é. n.)” (Mt 3/2, 1987, 1857). Az irodalmi utalás pontos, de egyben jellemző. A kötetben valóban nincs feltüntetve a megjelenés éve, de az jelzésértékű, hogy egy ekkora vállalkozásra a 12 kötetes nagy összefoglalásban a pár szórványos megjegyzésen kívül a következő szakmai komolyság jut: a **Magyar művelődéstörténet III.** megjelenési éve 1939 (Mt 3/2, 1987, 1445, lapalji jegyzet), négyszáz oldallal hátrább ugyanazon kötet megjelenési éve 1940 (Mt 3/2, 1987, 1857).

A rehabilitáció igazában csak a 2000-ben, az Osiris Kiadónál megjelenő **Magyar művelődéstörténet**tel valósul meg, amely esetenként bőven merít is elődje anyagából, vagy legalább-

is, érthető módon, ugyanarra a forrásbázisra támaszkodik gyakorta. A szerkesztő KÓSA László 1998. nyári előszava vállalja az örökséget: DOMANOVSKY **Magyar művelődéstörténete**, ez a sokszerezős mű, illetve valójában terjedelmes tanulmánygyűjtemény a magyar történetírás jeles eseménye volt, egyidejűleg olvasói könyvsiker – hasonló kiadása (1990–1991) is rövid idő alatt eltűnt a könyvkereskedésekből. A hasonló újabb munka nyilván hiányzott. A marxizmus egyeduralkodó jutása után a művelődéstörténetre általában ideológiai gyanú árnyéka vetült (bátorkodjunk kibontani: a kultúrfőlény agresszivitáskényszerű vagy nyugalmaé, egy vágyott, illetve beteljesült revízió-helyzet emlékéé), és csak a hatvanas években kezdte visszanyerni létjogosultságát a magyar történetírásban. Az első újabb részletes áttekintés a magyar kultúra teljes történetéről azonban az ezredfordulóra várattott magára – tárgya ennek is (egy) a történettudományok széles együttműködésével kutatható kulturális-civilizációs folyamat volt (Mmt, 9–10).

Irodalom

1. CSAPODY Csaba (1978): **Történezhagyatékok a MTA könyvtárának kéziratárában**. III. 25. DOMANOVSKY Sándor. *Századok* 1978/2.
2. DOMANOVSKY Sándor (1930): **Hóman Bálint és SZEK-FŰ Gyula: Magyar történet. IV. kötet. SZEK-FŰ Gyula: A tizenhatodik század. Bp.; V. kötet. SZEK-FŰ Gyula: A tizenhetedik század. Bp.** *Századok*, 1930, 831–903.
3. DOMANOVSKY Sándor (1933): **HÓMAN Bálint és SZEK-FŰ Gyula: Magyar történet. VI. kötet. SZEK-FŰ Gyula: A tizennyolcadik század. Bp.** *Századok*, 1933, 308–315.
4. DOMANOVSKY Sándor (1939–1940): **Előszó**. In: **Magyar művelődéstörténet, III. A kereszténység védőbástyája**. Magyar Történelmi Társulat, Bp. é.n.
5. GERICS József (1978): **DOMANOVSKY Sándor, az Árpád-kori krónikakutatás úttörője**. *Századok*, 1978/2, 234–250.
6. GLATZ Ferenc (1978): **DOMANOVSKY Sándor helye a magyar történettudományban**. *Századok*, 1978/2, 211–234.
7. HAJNAL István (1947): **DOMANOVSKY Sándor 70 éves**. *Századok*, 1947.
8. KOSÁRY Domokos (1982): **Történezesek és irányzatok: emlékezés**. *Magyar Tudomány*, 1982/10, 722–734.
9. LEDERER Emma (1955): **DOMANOVSKY Sándor (1877–1955)**. *Századok*, 1955/3, 522–523.
10. *** (1967) **DOMANOVSKY Sándor**. In: **Magyar Életrajzi Lexikon**, I, A–K, Akadémiai Kiadó, 4. kiadás, Bp. 388.

11. *** (1987) Mt = **Magyarország története. 1526–1686** (Főszerk.: PACH Zsigmond Pál). Akadémiai Kiadó, Bp.

12. *** (1988) **Magyarország története. 1918–1919. 1919–1945** (Főszerk.: RANKI György). Akadémiai Kiadó, Bp.

13. *** (2000) Mmt = **Magyar művelődéstörténet** (Szerk.: KÓSA László). Osiris kiadó, Bp.

Sándor DOMANOVSKY
(1877–1955)
și *Istoria Culturii Maghiare*
(Rezumat)

Sándor DOMANOVSKY, unul din cei mari mari istorici maghiari, a trecut în neființă acum 50 de ani. Dedicăm această scurtă prezentare memoriei ilustrului savant, care, între altele, a pus bazele studiului istoric al culturii și civilizației Bazinului Carpatic, al istoriei economice și sociale ungare. Născut în Sibiu, nu a rămas străin niciodată de problemele istoriei Transilvaniei, și, probabil deloc întâmplător, cercetători importanți din cercurile lui au întreținut relații rodnice cu instituțiile științifice transilvănene, între care și cu Muzeul Național Secuiesc din Sfântu Gheorghe.

Sándor DOMANOVSKY
(1877–1955)
and his *Hungarian*
Cultural History
(Abstract)

One of the greatest Hungarian historiographers, Sándor DOMANOVSKY, died 50 years ago. We dedicate this short presentation to the memory of the eminent scholar, who laid the foundation of historical science, of culture and civilization in the Carpathian Basin, of Hungarian economic and social history. He was born in Nagyszeben (Sibiu), but he was never averse to the problems of Transylvanian history and, probably not accidentally, important researchers belonging to his circle had prolific relationships with scientific institutions in Transylvania amongst which with Székely National Museum in Sepsiszentgyörgy (Sfântu Gheorghe).

